

Z perspektywy stulecia Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy

Władze miasta w sposób szczególny dostrzegły istnienie i działalność Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy, skupiające bydgoszczan niezależnie od ich preferencji politycznych i zawodowych itp. W roku 2023 obchodzi ono jubileusz 100 lat działalności. Uchwałą Rady Miasta z 2022 r., której wykonanie polecono Prezydentowi ustanowiono rok 2023 Rokiem TMMB (także Andrzeja Szwalbego). Z pewnością było to specjalne, okazjonalne wyróżnienie za bezinteresowną działalność na rzecz miasta i jego obywateli.

Historia i działalność Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy wielokrotnie była już przedmiotem opisu historycznego. Ograniczamy się zatem do podstawowych faktów i pewnej retrospektywnej oceny TMMB w życiu miasta¹.

Upřednio organizacją zrzeszającą miłośników miasta, w zasadzie Niemców, było Towarzystwa Upiększania Miasta Bydgoszczy (Verschönerungs-Verein in Bromberg), które rozpoczęło działalność w 1832 r. i prowadziło ją do roku 1898. Zapoczątkowano tym samym tradycję zabiegania mieszkańców o pomyślność swego miasta w wymiarze ogólnospołecznym. Pomimo pruskiego rodowodu powoływano się na tę tradycję aktywności mieszkańców w następnych latach.

W 1920 r. po wielu latach panowania niemieckiego Bydgoszcz wróciła do Polski. Powrót miasta do Macierzy spowodował stopniową repolonizację miasta. Wyrazem przywracania polskości było powołanie i uruchomienie działalności, zwłaszcza polskich instytucji kultury, organizacji i stowarzyszeń, akcentujących polski charakter miasta germanizowanego przez wiele lat zaboru pruskiego.

Polskie Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy wznowiło swą działalność 2 lutego 1923 r. Powstało z inicjatywy i przy wielkim zaangażowaniu

¹ *Wierni swemu miastu. 180 lat stowarzyszenia bydgoszczan*, red. J. Derenda, Bydgoszcz 2011; J. Derenda, *100-lecie Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy*, „Kalendarz Bydgoski” 2023, s. 206–213.

ówczesnego prezydenta Bydgoszczy Bernarda Śliwińskiego. Prace organizacyjne powierzono radcy Melchiorowi Wierzbickiemu, który opracował statut towarzystwa. Pierwsze plenarne posiedzenie Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy odbyło się 26 marca 1923 r. Przewodniczącym został M. Wierzbicki, wiceprzewodniczącymi Marian Maryński i Józef Pętkowski, zaś sekretarzem Witold Bełza.

W uchwalonym wówczas statucie Towarzystwa zapisano: *Celem stowarzyszenia jest poznawanie i szerzenie dawnej i współczesnej wiedzy o Bydgoszczy, budzenie kultu dla pamiątek i zabytków Bydgoszczy krzewienie i popieranie wszelkich zamierzeń w kierunku estetycznego wyglądu i kulturalnego rozwoju miasta.*

Towarzystwo odnotowało wiele cennych inicjatyw. Zorganizowało ekspozycje kwiatów, inicjowało akcje upiększania plant nad Kanałem Bydgoskim, na bulwarach nad Brdą i na Wzgórzu Dąbrowskiego. Dzięki jego staraniom w 1924 r. odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą pisarzowi Antoniemu Chołoniewskiemu. Zapoczątkowało także tradycje odgrywania z wieży kościoła Klarysek pierwszego hejnału bydgoskiego „Hejnał Wszyscy Zaśpiewajmy”. Z inicjatywy TMMB od 1992 r. ponownie zabrzmiał hejnał z wieży Klarysek, a od 2011 r., po ponad 86 latach, Bydgoszcz wróciła do tradycji odgrywania pierwszego bydgoskiego hejnału – Hejnału Maryjnego. W 1925 r. Towarzystwo ogłosiło pierwszy konkurs na najlepiej udekorowane balkony w mieszkaniach bydgoszczan. Po latach powrócono do tej idei. Od 1958 r. organizowany jest doroczny konkurs „Bydgoszcz w kwiatach” wyrastający z tradycji przedwojennej. Celem konkursu jest zachęcanie mieszkańców do upiększania naszego miasta przez tworzenie nowych skwerów, zieleńców, kwietników osiedlowych, ukwiecanie ogródków przydomowych i balkonów oraz troska o estetyczny wygląd Bydgoszczy. Wraz z mieszkańcami miasta w konkursie uczestniczyć mogły zakłady pracy i szkoły.

W październiku 1925 r. w 50. rocznicę śmierci Maksymiliana Antoniego Piotrowskiego, bydgoszczanina i wybitnego malarza, Towarzystwo podjęło intensywne działania mające na celu spopularyzowanie jego postaci. W gronie ówczesnych działaczy Towarzystwa znaleźli się m. in. dyr. Biblioteki Miejskiej Witold Bełza, kierownik muzeum Miejskiego Kazimierz Bo rucki, red. „Dziennika Bydgoskiego” Konrad Fiedler. W tym czasie instytucja odnotowała niewątpliwe sukcesy na rzecz repolonizacji Bydgoszczy, popularyzacji jej zabytków i budzenia dumy ze swego miasta. W 1926 r. pomimo początkowego entuzjazmu zainteresowanie Towarzystwem znacznie osłabło, tak że rozważano nawet jego likwidację w związku z całkowitym brakiem zainteresowania ze strony społeczeństwa. Udzieliło ono ideowego wsparcia Muzeum Miejskiemu w Bydgoszczy, które zostało zmuszone uchwałą Rady Miasta z 8 lipca 1926 r. do ograniczenia zakresu działania. W latach 1929–1930 na stanowisku sekretarza muzealnego zatrudniano

Zygmunta Malewskiego, wiceprezesa Towarzystwa. W 1927 r. funkcję przewodniczącego Towarzystwa powierzono Tadeuszowi Janickiemu. Sprawował ją do roku 1939. Z inicjatywy stowarzyszenia 31 lipca 1927 r. odsłonięto pierwszy na ziemiach polskich pomnik Henryka Sienkiewicza. W uroczystości uczestniczył prezydent RP Ignacy Mościcki. W komitecie budowy znaleźli się członkowie Towarzystwa z Witoldem Bełzą na czele. Pomnik został zniszczony przez okupanta niemieckiego. Drugi pomnik Henryka Sienkiewicza odsłonięto, m.in. również z inicjatywy TMMB, 18 maja 1968 r.

17 maja 1929 r., w związku z Powszechną Wystawą Krajową w Poznaniu oraz Międzynarodowymi Regatami w Brdyujściu, Towarzystwo apelowało o upiększenie miasta. Kazimierz Borucki znalazł się w gronie członków komitetu organizacyjnego budowy pomnika Najświętszego Serca Pana Jezusa, wzniesionego z wdzięczności za powrót Bydgoszczy do Macierzy. Został on później zburzony przez Niemców, ale z inicjatywy Towarzystwa w 2010 r. powrócił na dawne miejsce, tzn. na pl. Poznański.

W 1934 r. powstała Rada Artystyczno-Kulturalna. W jej skład powołano m.in. dra Witolda Bełzę, red. M. Fiedlera i prof. Mariana Turwida. Towarzystwo zainicjowało zorganizowanie wystaw słynnych malarzy, w szczególności mających bydgoskie korzenie. Inicjatywa ta miała rozbudzić wśród mieszkańców zainteresowanie sztuką i malarstwem. TMMB popularyzowało również tradycję i historię miasta, organizując wycieczki, prezentując polskie zabytki czasów przedrozbiorowych oraz organizując liczne odczyty. Czuwało nad estetyką miasta, zwłaszcza w zakresie zakładania terenów zielonych. Szeregi instytucji zasilili przedstawiciele lokalnej inteligencji humanistycznej i technicznej, m.in. prof. Jan Wysocki, Teodor Brandowski, dr Jan Biziel, dr Władysław Piórek, Józef Fischer, Stanisław Nowakowski, Gustaw Bernaczek i wielu innych. TMMB opiniowało projekty planowania przestrzennego Bydgoszczy, lokalizacji pomników i rzeźb, ich estetyki i wyrazu artystycznego. Warto podkreślić ścisły związek tej instytucji z miejscową prasą, na łamach której znalazły miejsce wiadomości o zebraniach, organizowanych odczytach i podejmowanych inicjatywach. Bogata była działalność wydawnicza Towarzystwa, wymienić należy przewodniki turystyczno-krajoznawcze: *Mały przewodnik po Bydgoszczy* opracowany przez Zygmunta Malewskiego, *Ilustrowany przewodnik po Wielkiej Bydgoszczy i Okolicy Józefa Żernickiego, Bydgoszcz. Mały przewodnik turystyczno-krajoznawczy* Konrada Fiedlera. Dzięki Z. Malewskiemu powstało i wychodziło przez kilka lat czasopismo *Przegląd Bydgoski*, redagowane na wysokim poziomie naukowym.

W okresie wojny i okupacji niemieckiej 1939–1945 Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy przestało działać, a członków dotknęły bezpośrednie represje. Część z nich została rozstrzelana lub zamęczona w obozach zagłady i więzieniach,

m.in. Konrad Fiedler, Marian Güntzel, Tomasz Janicki, ks. Jan Klein, red. Stanisław Nowakowski, Bernard Śliwiński i Narcyz Weimann.

Po zakończeniu wojny przystąpiono do odbudowy organizacji. Pierwsze zebranie TMMB odbyło się w marcu 1946 r. pod przewodnictwem prezydenta miasta Józefa Twardzickiego. Powołano wówczas nowe władze: przewodniczącym został J. Twardzicki, I wiceprzewodniczącym Wojciech Fiołka, II wiceprzewodniczącym inż. Alfons Lisiecki, a sekretarzem Kazimierz Borucki. Utworzono dziedzinowe komisje Towarzystwa i koła terenowe. Określono wówczas zakres działalności „*Towarzystwo ma na celu szerzenie przywiązania do miasta wśród wszystkich jego mieszkańców, rozszerzenie i propagowanie możliwości rozwojowych, opiekę nad zabytkami, troskę o jego wygląd zewnętrzny*”. Decyzją wojewody pomorskiego z 27 maja 1946 r. Towarzystwo zostało wpisane do rejestru stowarzyszeń i związków Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego.

Już wówczas TMMB zgłosiło postulat odbudowy zachodniej pierzei Starego Rynku, w tym kościoła z przeznaczeniem go na świątynię-mauzoleum ku czci pomordowanych bydgoszczan. W latach 2000–2001 wróciła dyskusja nad odtworzeniem zachodniej pierzei Starego Rynku. Towarzystwo opowiedziało się za powrotem zachodniej pierzei z dwuwieżowym kościołem, gmachem Muzeum Miejskiego i kilkoma kamieniczkami. Powołano specjalny komitet, którego prezesem został Andrzej Szwalbe. Projekt nie został zrealizowany do chwili obecnej. Szczególną aktywnością wyróżniła się sekcja architektoniczna. Angażowała się w proces kreowania właściwego wizerunku miasta. W okresie późniejszym Sekcja Architektoniczno-Urbanistyczna opiniowała wszelkie propozycje zmian w krajobrazie urbanistycznym miasta. Dzięki inicjatywie TMMB odbudowano odcinek skarpy od mostu Królowej Jadwigi do mostów kolejowych. Sporo uwagi poświęcano ochronie zabytków i promocji miasta. Stale organizowano odczyty o historii i przyszłości miasta, apelowano do mieszkańców o uporządkowanie osiedli, poprawę estetyki oraz ukwiecania balkonów i przydomowych ogródków.

Dla upowszechnienia celów TMMB wśród najmłodszych bydgoszczan na przełomie lat 1960/61, w porozumieniu z Inspektorem Oświaty Urzędu Miejskiego, przystąpiono do zakładania Szkolnych Kół Miłośników Bydgoszczy. Miały one działać jako kółka zainteresowań w ramach zajęć pozalekcyjnych w świetlicach szkolnych pod kierunkiem nauczycieli – członków Towarzystwa. Wśród nauczycieli – pasjonatów Bydgoszczy – wymienić trzeba m.in. Wiktorię Władzińską, Sebastiana Malinowskiego, Teresę Różycką, Renatę Błaszczyk, Ewę Kępe. W 1974 r. Towarzystwo zainicjowało konkurs dla młodzieży szkolnej o trójstopniową odznakę „Młodego Przyjaciela Bydgoszczy”, przy dużym zaangażowaniu dr Ewy Puls. Celem konkursu było zachęcenie uczniów szkół podstawowych

i średnich do systematycznego poznawania swojego miasta. Od 2000 roku dr Ewa Puls realizowała autorski program edukacyjny „Bydgoszcz, moja mała Ojczyzna”, skierowany do uczniów szkół podstawowych, skupionych w Szkolnych Kołach TMMB, które prowadzą szczególnie ożywioną działalność. Z inicjatywy TMMB została otwarta Izba Pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego adresowana również głównie do młodzieży szkolnej skupionej w Kołach TMMB.

TMMB miało swój udział w tradycyjnym święcie miasta „Dniach Bydgoszczy” organizowanych z przerwami do roku 2002. Nieodłącznym elementem imprezy były organizowane koncerty, wystawy, spotkania, wycieczki po mieście i odczyty. „Dni Bydgoszczy” wzbogaciły panoramę kulturalną miasta, tak w centrum, jak i na osiedlach. Stanowiły okazję do zaprezentowania dorobku placówek kulturalnych i oświatowych.

W 1965 r. TMMB złożyło propozycję odsłonięcia w Bydgoszczy pomnika Kazimierza Wielkiego. Ostatecznie jednak dopiero w 2006 r. pomnik stanął na skwerze przy ul. Wały Jagiellońskie.

Towarzystwo szczególną troską otaczało miejsca pamięci narodowej. Powstał Społeczny Komitet Ratowania Cmentarza Starofarnego, najstarszej bydgoskiej nekropolii, której nadano status obiektu zabytkowego. Od 2008 r. TMMB przejęło patronat organizacyjny nad kwestą na renowację zabytkowych obiektów cmentarzy: Starofarnego i Nowofarnego. W zbiorce uczestniczy zazwyczaj ponad 100 znanych bydgoszczan. Czyniono także starania o pomnik w Dolinie Śmierci. 11 listopada 1989 r. z inicjatywy „Solidarności”, a przy pomocy działaczy Towarzystwa, na skwerze przy ul. Mostowej stanął pomnik Leona Barciszewskiego. Liczne były działania mające na celu odsłanianie tablic upamiętniających uznanych Polaków, zarówno przebywających w mieście, jak i bydgoszczan.

Siłą Towarzystwa pozostają publikacje. Już w 1946 r. poczyniło ono pierwsze kroki do wznowienia miesięcznika literackiego *Przegląd Bydgoski*. Niestety bezskutecznie. W 1956 r. podjęto starania o wydawanie czasopisma *Kronika Bydgoska*, lecz jej pierwszy tom ukazał się dopiero w 1967 r. Z biegiem lat *Kronika Bydgoska* została przekształcona w czasopismo o ambicjach naukowych i popularnonaukowych. Obecnie znajduje się na liście punktowanych czasopism naukowych MEiN. W 1967 r. ukazał się także pierwszy numer *Kalendarza Bydgoskiego*, czasopisma poświęconego miastu o charakterze popularnym. W latach 1966–1967 wydano informator *Bydgoszcz. Najważniejsze wiadomości o mieście*. Licznie publikowano też informatory, jednodniówki, teksty o patronach ulic miasta i jego pomnikach. Od 1999 r. zaczęły się ukazywać wydawnictwa albumowe, m.in. *bo to jest Bydgoszcz*, *Jan Paweł II w Bydgoszczy*, *Piękna stara Bydgoszcz*, *Bydgoszcz w blasku symboli* i wiele innych. W lutym 2004 r. rozpoczęły się przygotowania do wydania

przez TMMB unikatowej „Encyklopedii Bydgoszczy”. Od 2015 r. Towarzystwo jest wydawcą dwumiesięcznika „Dziennik Bydgoszczy”.

W 2003 r. TMMB obchodziło 170. rocznicę powołania i 80-lecie jego reaktywowania w 1923 r. Z tej okazji przygotowano cykl koncertów dla bydgoszczan, a 25 października 2003 r. w sali sesyjnej bydgoskiego ratusza odbyła się sesja popularnonaukowa „Oddani swemu miastu”. Główna uroczystość jubileuszowa miała miejsce 1 grudnia 2003 r.

W roku 2000, w 80-lecie sceny polskiej w Bydgoszczy, TMMB ustanowiło Laur Grzymały (płaskorzeźba „Łuczniczki” na tle Teatru Polskiego) przyznawany za wybitne role drugoplanowe. Jako pierwsza otrzymała go aktorka Teatru Polskiego Józefina Szałańska. Laury Grzymały przyznawane są do chwili obecnej.

W maju 2004 r. Towarzystwo, wspólnie z Urzędem Miasta, rozpoczęło prowadzenie wycieczek w cyklu „Bydgoszcz za zamkniętymi drzwiami”. Rocznie odbywa się ich kilkanaście. Cieszą się zainteresowaniem i są organizowane do chwili obecnej.

Charakter cyklu mają odczyty w ramach tzw. Wszechnicy Bydgoskiej, kierowanej przez dra hab. Marka Romaniuka. Prelegentami są przede wszystkim znani historycy i naukowcy skupiający swoją uwagę na historii, kulturze, zabytkach i dniu dzisiejszym naszego miasta.

W roku 2014 Rada Miasta Bydgoszczy nadała wybrzeżu po południowej stronie Wenecji Bydgoskiej nazwę Nabrzeże Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy. Od 2017 r. imię TMMB nosi także Szkoła Podstawowa nr 57 w Bydgoszczy.

Cele, jakie stawia sobie Towarzystwo pozostały niezmiennie. Są to angażowanie się w działania na rzecz Bydgoszczy i regionu, upowszechnianie historii, tradycji, kultury i nauki oraz uczestnictwo w wychowaniu młodych pokoleń bydgoszczan. Osiąga je przez bogatą działalność wydawniczą, edukacyjną i popularyzatorską, udział w okolicznościowych uroczystościach i imprezach. Kultuwyuje pamięć o ważnych rocznicach regionalnych i wybitnych postaciach związanych z Bydgoszczą. Inicjuje fundowanie tablic pamiątkowych i nadawanie imion wybitnych bydgoszczan ulicom naszego miasta.

Od stulecia stałą troską Towarzystwa pozostaje pomyślność miasta i jego mieszkańców. Nieustannym zadaniem pozostaje poszukiwanie życzliwych sprzymierzeńców w tej działalności.